

De annak, aki szavában, tettében
 Fittyet hány erre a Mértékre,
 S útján az Igazságtól sem félve halad,
 Nem tisztelve az istenrend szentélyét:
 Annak hozzon gyötrelmet a Sors
 A beképzeltségéért! Szörnyű halált haljon,
 Ha nem joggal használja előnyét,
 Megszentségtelenítve a várost,
 Bűnösen érintve, amit Tilos Érinteni...
 Lelkétől az ilyen hogyan is tarthatná távol
 A bosszú lándzsáit?
 Ha meg ezt hívják épületes tettnek,
 Mért is ropnék én körtáncot az isten tiszteletére?

2. *sztróphé*

Nem megyek én soha tisztelni
 A Föld érinthetetlen köldökét,
 Sem az Abaiban álló szentélyt,
 Sem az olümpiait,
 Hogyha az összes elhangzott jóslat
 Szemünk láttára nem teljesül.
 Ó, te, Hatalmas, te figyelsz a kimondott szóra –
 Zeusz, mindenén úr, ne maradjon rejtve előtted,
 Örökös, halhatatlan hatalmad előtt!
 Hisz enyésznek már a Laioszról mondott jóslatok,
 És sorra kitépik őket a többi közül,
 S Apollón tisztelt jele nem gyúl ki sehol:
 Az istenrend fénye fakul, s lassan már semmi se szent.

2. *antisztróphé*

Karsai György

OIDIPUSZ ÉS KREÓN

(Szophoklész: Oidipusz király)

I. Prologosz

Bevezető kérdések

Jó király-e Oidipusz? Hogyan irányította Thébait az *idegen*, aki egy szép napon, a semmiből felbukkanva megtette azt, amire senki nem volt képes a város lakosai közül: igazi hősként viselkedve legyőzte a Szphinxet, majd besöpörte az ezért kitűzött díjat? Elnyerte a frissen megözvegyült királynő kezét, és király lett. Ezzel elkezdődött egy korszak, amelynek

során felvirágzott a város, béke, jólét és nyugalom jellemezte Thébait, a királyi pár boldogságát pedig négy gyermekük – két fiú és két lány – megszületése tette teljessé.

Szophoklész tragédiája akkor kezdődik, amikor e dicső korszaknak már vége. Az egykor volt „hősiesség, felvirágzás, boldog város, boldog család” történet a múlté. Hogy ez a *múlt* pontosan mikor kezdődött, mennyi ideig tartott, a cselekmény során különös módon mindvégig homályban marad. A kronológiai bizonytalanságban még a legbiztosabb fogódzót – de ez sem lesz igazán pontos adat! – a dráma végén fellépő kislányok – Antigoné és Iszméné – életkorának többé-kevésbé megbízható – meghatározása nyújthatja: az Oidipusz által elmondottak s a gyermekek színpadi némasága alapján úgy öt-nyolc évesek lehetnek, s ha két idősebb fivérük (Eteoklész és Polüneikész) életkorát körülbelül tizenkét-tizenöt évben határozzuk meg, akkor arra az eredményre jutunk, hogy Oidipusz thébai uralkodása drámánk kezdetén legalább tizenöt éve tart.

De vannak egyéb, ugyancsak zavarba hozóan homályos, bizonytalan pontjai Thébai történetének azóta, hogy Laiosz egykoron elindult végzetes útjára. Abban jobbra egyetértenek a kommentárok, hogy olyan jellegű – kis létszámú, fegyvertelen – kísérettel, amilyennel Laiosz útra kelt, csakis valamely jósdá – nyilván Delphoi – meglátogatása lehetett a célja, s erről Kreón már az első, Oidipusszal folytatott beszélgetése során említést is tesz.¹ Ugyanakkor drámánk szövegéből soha nem fogjuk megtudni, mi készítette Laioszt a jóslatkérésre. De még ennél is különösebb, hogy Thébai történetének azt az egyáltalán nem elhanyagolható időintervallumát is örök homály fogja fedni, amely Laiosz meggyilkolása és Oidipusz megjelenése között telt el. Holott mindkét kérdés – Laiosz jóslatkérésének tárgya és a meggyilkolása és Oidipusz megérkezése közötti *interregnum* eseménytörténete – felettebb fontos lehetett a város szempontjából, hiszen először is a királyi jóslatkérésre az egész közösséget érintő, igen jelentős ügyben szokott sor kerülni,² másodszer pedig a király távolléte városától mindig *interregnum*, és mint ilyen, potenciális veszélyhelyzet: egy esetleges lázadás, hatalombitorlás, erőszakos rendszerváltás lehetősége rejlik a vezető távollétében;³ nem utolsósorban pedig joggal tehető fel a kérdés, hogy Laiosz halála után vajon ki uralkodott Thébaiban. Az ugyanis – éppen drámánk *exodosz*ára támaszkodva – minden bizonnyal kizárható, hogy a város uralkodó nélkül maradhatott akár rövid időre is: drámánkban Oidipusz még éppen csak megvakította magát, véresen, rongyosan botorkál elő a palotából, s a Kar már tudja – s ezt Oidipusz egyetlen pillanatra sem fogja vitatni –, hogy Kreón mint a város új uralkodója (*anax*) lép színre.

Fenti kérdések közül legfeljebb az utolsóra – ki volt Laiosz után Thébai királya? – fogalmazhatunk meg óvatos, de talán megfontolásra érdemes argumentumokkal alátámasztható választ: Kreón lett Laiosz után Thébai királya. Azért teljesen logikus, hogy akkor, Laiosz halálát követően neki kellett elfoglalnia a trónt, mivel ő volt az egyetlen szóba jöhető jelölt e posztra – vérségi kapcsolata (mint Iokaszté fivére s így a király sógora) miatt –, hiszen a királyi párnak nem volt egyenes ági trónörököse (mint tudjuk, Iokaszté és Laiosz házassága – legalábbis hivatalosan – gyermektelen volt). Kreón élettörténetét egyébként később is végigkíséri a „*váratlanul – jobb híján – király lettem!*” jelenség. Még ha leszámítjuk is az imént vázolt, Laiosz halálát követő, igen rövidre szabott királyságát, az bizonyos, hogy a királlyá válás *két esetben* is megtörtént

¹ 114. sor.

² Vö. Thészeusz a HIPPOLÜTOSZ-ban.

³ L. például AGAMEMNÓN, ÓRJONGÓ HÉRAKLÉSZ, BAKKHÁNSNÓK.

vele. Sajnos egyik esetben sem érdemei, a közösségért végrehajtott hőstettei és/vagy szellemi kiválósága miatt lett Thébai uralkodója, hanem mert egyszerűen *nem volt más*, aki ezt a funkciót betölthette volna. Az OIDIPUSZ KIRÁLY végén, Oidipusz hatalmának megszűntével, majd néhány évvel később, amikor a két fivér, Eteoklész és Polüneikész testvérgyilkos vizsgálja következtében ismét örökös nélkül maradt a trón (lásd ANTIGONÉ). S ha az ANTIGONÉ Kreón-ábrázolása nem lenne elég, az OIDIPUSZ KOLONOSZBAN (i. e. 402) már egy erősen frusztrált, zsarnok király Kreónt állít elénk, akinek agresszivitása, düh-rohamai és Thészeusz, az igazságos athéni király általi megaláztatása pontosan mutatja, milyen hatalomgyakorlásra képes Kreón, amikor végre huzamosabb időn át uralkodhat. Bár igencsak különböző tematikájú és szerkezetű tragédiáról van szó, s semmiképpen sem szabad az egyik Kreón-alakjának folytatását keresni a másikban vagy a harmadikban, annyi mindenesetre megállapítható, hogy Szophoklész lesújtó *összképet* fest tragédiáiban Kreón, a király képességeiről, hatalomgyakorlásáról. Mert igaz ugyan, hogy Kreónnak semmi köze Kadmosz átok sújtotta, közvetlen leszármazottainak bűneihez, mégis úgy tűnik, Szophoklész szerint jelleme és képességei nem avatják őt Thébai királyi trónjára méltó hőssé.

Kreón, a delphoi jóslat hírnöke

Különös, több szempontból is magyarázatra szoruló döntés volt egykoron Oidipusz részéről, hogy az Apollón keltette dögvész okainak tisztázására Kreónt küldte Delphoiba jóslatért. Ez – a drámai jelent megelőző – döntés ugyanis a cselekményt meghatározó jelentőségűnek bizonyul, s ezt már a dráma első jelenete, az Oidipusz–Kreón–Kar párbeszéd egyértelművé is teszi.

Magyarázatra szorul mindenekelőtt, hogy miért nem ő maga, Oidipusz, a város királya vállalkozott erre az útra? Amikor a közösséget pusztulás fenyegeti, természetes elvárás, hogy a király – az *anax* vagy *tirannosz* – gyógymódot találjon a baj orvoslására, s ennek – irodalmi műfajtól függetlenül – kézenfekvő eszköze a *jóslatkérés*. Így történt ez már az ILIÁSZ 1. énekében, ahol Akhilleusz – átvéve Agamemnóntól a kezdeményező, népéért felelősséget érző *anax* szerepét – a vezérek gyűlésében a jós Kalkhaszt kérdezi – az ott is Apollón keltette! – dögvész okairól. Nem jó király az, aki ezt, a közösség megmentését célzó feladat végrehajtását, a jós vagy jódsda megkérdezését másra bízta. Természetesen az ILIÁSZ Agamemnónja is súlyos hibát követett el azzal, hogy nem ő, hanem a *legkiválóbb görög*, Akhilleusz teljesítette a jóslatkérés kötelességét, s Homérosz ebből a kiinduló szituációból bontja ki az eposz történetének alapmotívumát, a *haragot*. A dráma ugyanezt a kiindulóponthoz, tehát a jóslatkérést, illetve annak megszervezését, lebonyolítását egészen más irányban építi tovább.

A *jóslatkérés miatt városától távol lévő király* mint toposz a fennmaradt tragédiák között felbukkan Euripidész HIPPOLÜTOSZ-ában – i. e. 430–428, tehát körülbelül ugyanabban az időben mutatták be, mint az OIDIPUSZ KIRÁLY-t –, ahol Thészeusz *megkoszorúzottan*, a sikeres jóslatkérőt (*theórosz*) jellemző *babérkoszorúval* fején érkezik otthonába, Troizénba, és itt totális káosz, az egykor békében és rendben hátrahagyott királyi családját gemsemmisítő, tragikus események várják. Hasonló motívumot – jóslatkérést – sejtene a kutatók egy másik Euripidész-tragédia király hősének darab eleji távolléte mögött: a BAKKHÁNSNŐK (i. e. 406) Pentheusza is arra a tragikus hírcsokorra érkezik haza egykoron békében és nyugalomban hátrahagyott városába – nem mellékesen: Thébaiba –, hogy távolléte idején a rendet tragikus események sorozata dúlta fel. Már e két példából is levonható a tanulság, hogy ha egy király elhagyja városát, az uralma alá tartozó közös-

séget, az mindig komoly kockázattal jár, hiszen távollétében megdönthetik hatalmát – ebbe a helyzetbe kerül a fentiekén kívül például Agamemnón (az AGAMEMNÓN-ban) vagy Héraklész (az ŐRJÖNGŐ HÉRAKLÉSZ-ban) is. Éppen ezért mindig rendkívül fontos ok kell ahhoz, hogy a király magára hagyja közösségét: valamely távoli ellenséggel vívó háború vagy valamely titokzatos, a közösséget létében fenyegető járvány. A fent idézett esetekben szigorúan a közösség érdekében *kell*tt útra kelnie az uralkodónak, hiszen ez legfőbb kötelessége a királynak; a népéről való gondoskodás mindig tetteinek, döntéseinek legfőbb motiváló ereje kell hogy legyen. Ugyanakkor az is természetes, hogy kisebb jelentőségű ügyekben nem a királynak kell felkeresnie a jósdát – Hérodotosz éppen elég példát sorol a különböző királyi, *követek útján* lebonyolított jóslatkérésekről.

Fentiek tisztázása után ismételten fel kell tennünk a kérdést: miért Kreónt küldte Delphoiba Oidipusz, hogy a várost végveszéllyel fenyegető járvány elhárításának mi-kéntjéről kérdezze Apollónt? Másképpen fogalmazva: mit jelent Kreón Delphoiba küldése az adott történelmi pillanatban?

Oidipusz esetében már az említést érdemel, hogy a *prologosz*ból kiderül: olyan súlyosnak ítéli a város helyzetét, hogy azon ő egymaga már nem tud segíteni, s ezért kell Delphoihoz fordulnia tanácsért, támaszért. Pedig annak idején, amikor hasonló, folyamatosan emberéleteket követelő vész sújtotta Thébait – a Szphinx eljövetelekor –, *senki tanácsát nem kérve* cselekedett: felmérte a bajt, döntött, felvette az ellenséggel a harcot, és győzött.

Ugyanakkor e kérdés vizsgálatakor figyelembe kell vennünk Oidipusz Delphoihoz fűződő, igencsak kényes kapcsolatát is: fordult ő már egyszer – igaz, szigorúan *magánügyben* – Apollónhoz: azt tudakolta, vajon igazat mondott-e egykoron az a bizonyos korinthuszi *részeg ember*, azt állítva, hogy *ő cserélt gyereket*. Tőle magától tudjuk, hogy kérdésére a Püthia nem adott választ, helyette azonban iszonyú bűnöket jóslt neki, amelyeket elkerülendő jutott el végül Thébaiba.

Oidipusz – *most még...* – oly sokévnnyi sikeres uralkodás és a családja körében eltöltött boldog korszak után joggal gondolhatja, hogy életének eddigi sorsfordulatai jól bizonyítják, a jósda *tévedett*, nem váltak valóra Apollón egykori, neki címzett jóslatai. Igaz, folyamatosan nyomasztja az isten szava, örökké fél a jóslat valóra válásától, de lám, mégiscsak sikeres óvintézkedéseket tudott tenni az isteni üzenetben megfogalmazott szörnyűségek elkerülésére: nem ölte meg apját, és nem vette feleségül anyját. De ha ez így van, akkor vajon mennyire bízhat – saját élettapasztalata alapján – Oidipusz bármely ügyben Delphoi szavahihetőségében? Ekkor pedig már nem is az a kérdés, hogy a várost pusztító járvány orvoslása érdekében miért nem személyesen keresi fel a jósdát, hanem hogy egyáltalán miért küld bárkit is egy – az ő szemében legalábbis – erősen kétséges megbízhatóságú információforráshoz.

Döntésének két lehetséges magyarázata van: vagy alábecsülte a várost ért csapás nagyságát, s ezért nem állt szándékában személyesen felkeresni Apollón szentélyét, vagy egyszerűen nincs tisztában a fent elemzett, a jó uralkodót jellemző felelős magatartás – a végveszélyben kötelező, királyi jóslatkérés – jelentőségével (tegyük még mindehhez azt is hozzá, hogy sehol nincs annak nyoma Oidipusz mítoszaiban, hogy thébai uralkodása során bármikor is Apollón tanácsát, segítségét kérte volna).

További, nem kevésbé fontos kérdés, hogy Thébai egyedülálló helyzetében – itt él és szolgálja immáron generációk óta a királyt és a várost Teiresziász, *Apollón jóspapja* – mi szükség van egyáltalán Delphoira. Hiszen ha van város görög földön, amelynek igazán nem kellene Delphoit zavarni kérdéseivel, az éppen Thébait, hiszen helyben van a *tévedhetetlen szavú jó*s, aki tudását közvetlenül Apollóntól kapja! Vagyis mit jelent az OIDIPUSZ

KIRÁLY-ban ez a *kettős* Apollónhoz fordulás? Élesebben fogalmazva: kiben nem bízik Oidipusz: Delphoiban vagy Teiresziásban? Drámánkban azzal az egyedülálló esettel találkozunk, hogy az uralkodó *mindkét Apollón-hírforrást*, a közelit éppúgy, mint a távolit megkérdezi. Ugyanakkor joggal kelthet meglepetést, hogy egyetlen sor sem utal a kétféle jóslatkérés okára. Hiszen bármelyik megoldást fogadjuk is el – hogy Oidipusz szerint talán nem is akkora a baj, illetve hogy nem tudja, személyesen kellett volna Delphoiba mennie –, egyik sem túl hízalgő Oidipuszra nézve.

A színpadi cselekmény kezdetén mindenestre befejezett tény: ő, Thébai királya küldte el Delphoiba Kreónt, hogy a város sorsára, azon belül saját teendőire vonatkozó jóslatot kérjen.

A Pap kétségbeesésből, könyörgő segélykérésből és mérhetetlen – már-már isteneknek kijáró – tiszteletből felépített beszédére Oidipusz egy igazi *nagy király* szavaival válaszol:

*„Szerencsétlen fiúk, számomra nem titok,
Milyen kint panasztok. Tudom én, milyen
Kórtól szenvedtek. Mégis, egy sincs köztetek,
Ki olyan bajtól szenved, amilyentől én.
Amíg fájdalmatok csak egy emberre sújt
Kizárólag, és senki másra, addig én
A városért, magamért s érted zokogok.*

*Így engem nem mély álomból ébresztetek,
Mert tudjátok meg, sírtam is nagyon sokat,
S a gondolat sok útján jártam föl s alá;
Gyógymódra lettem – szívós vizsgálat után –,
És alkalmaztam: Menoikeusz fiát, Kreónt,
Phoibosz püthói jósdájába küldtem el,
Hogy sógorom megtudakolja, mit tegyünk,
Milyen szó menti meg a véstől városom.”*

(58–72. sor)

A legfontosabb információ: Oidipusz nemcsak átérzi népének szenvedéseit, de pontosan tisztában is van az őt terhelő felelősség súlyával, tehát már színre lépése előtt megtette a legfontosabb intézkedést: elküldte Kreónt Delphoiba a várost megmenteni hivatott jóslatért. Feltűnő, hogy egyetlen szóval sem utal arra, hogy bárkivel is konzultált volna e fontos döntésről, s ugyancsak nem említi a delphoi jósdához fűződő, fentebb vázolt, igencsak bonyolult viszonyát sem. S van itt még egy kérdés, amelyet a Pap-Karvezető azonnal feltehetne, ám erre sem most, sem a későbbiekben nem kerül sor: *a jóslatkérések sorrendje*. Miért nem Teiresziást kérdezte *elsőként* Oidipusz, miért az időben és térben jóval távolabbi Apollón-jósdához fordult előbb, s csak később kerít majd sort a városban lakó Apollón-pap jósszavainak meghallgatására? Mindezekről a kérdésekről szó sem esik, marad a városról való, mindenképpen dicséretes gondoskodási szándék hangsúlyozása.

Tudjuk, Oidipusz nagyon jó király – népe szemében korábban is mindig előrelátó, népéről gondoskodó, minden kérdésben önállóan döntő uralkodó volt –, de most *önhibájából* teljesen kiszolgáltatott helyzetbe lavírozta magát, hiszen Kreón lesz a következő jelenet főszereplője, a történet minden további mozzanatát meghatározó – *információs*

– Hatalom megtestesítője. S ezt a kizárólag királyt megillető *legtöbbet tudást* éppen Oidipusz biztosította számára. Kreón megérkezésével annak leszünk tanúi, hogyan él e váratlanul megkapott hatalommal az az ember, akinek kezébe Oidipusz letette városa és – mint hamarosan világossá válik – saját sorsát.

Kreón aggodalomra okot adó *késedelemmel* tér meg Thébaiba:

*„Letelt napok növesztik aggodalmamat,
Hogy mit csinál vajon? A megbeszélte időt
Régen túllépte, késik tapintatlanul.”*

(73–75. sor)

Kétféle érzelm tölti el Oidipuszt ekkor: *szemrehányás* és *aggodalom* van lelkében, amiként a jósdával kapcsolatban pedig mindig is többféle *kétség* és *félelem* is gyötörte és gyötörni is fogja tragédiánk végéig. A meg nem válaszolt és elhallgatott kérdések sorát szaporítja Kreón késlekedése is: bizony engem, az olvasót-nézőt is nagyon érdekelne, hol maradt oly soká, *a megbeszélte időn túl*. Jó lenne tudni, mit csinált, merre járt Kreón küldetésének teljesítése előtt vagy közben vagy után, ami feltűnően hosszúra nyúlt távollétét megmagyarázná. Mert az lenne a természetes – sőt: joggal elvárt! –, ha a végveszélybe került város sorsában kedvező fordulatot hozni hivatott, jóslatért küldött Kreón a kapott válasszal a lehető legrövidebb időn belül sietne haza. Mégsem fogja soha senki kérdőre vonni e kétségtelen kötelességszegésért. Mi több, e kérdésről maga Oidipusz tereli el a figyelmet, s helyezi a hangsúlyt jó előre Kreón küldetésének fontosságára, olyan hatalmi pozícióba juttatva ezzel a késve érkezőt, amely egyébként kizárólag őt, a királyt illetné meg:

*„Ha itt leszel, akkor már gonosz volnék, ha nem
Tennék meg mindent, amit az isten akar.”*

(76–77. sor)

Oidipusz ezzel a kijelentéssel tovább erősíti a Kreón megérkezésére való várakozás feszültségét, s mérhetetlenül megnöveli a majdan elhangzó jóslat minden szavának jelentőségét, mintegy megelőlegezve, hogy amit Kreón el fog mondani, az megfellebbezhetetlen, az isteni parancs erejével kötelező, végrehajtható feladat.

Oidipusz azzal, hogy Apollón és önmaga közé *közvetítőt* iktatott Kreón személyében, kiengedte kezéből a hatalmat, s azt átruházta sógorára. Tette ezt abban a Thébaiban, ahol egyrészt ott van ő maga – *a nagy rejtélyfejtő* –, másrészt ott él és dolgozik a görögség legtiszteltebb Apollón-jósa, Teiresziász.

Kreón érkezése

Fellép Kreón, s Oidipusz már messziről látja, hogy *a boldogságtól sugárzik szeme* (81. sor), s a Karvezető is biztos jelét látja annak, hogy sikerrel járt: Kreón homlokát *babérkoszorú* díszíti:

*„Úgy tűnik, tényleg boldog! Nem jönne amúgy
Kicsípve, babérkoszorúval ékesen.”*

(82–83. sor)

A *győztesek* babérkoszorúja éppen a közösség – itt és most: a *közönség* – számára hivatott jó előre jelezni, hogy a város érdekében jóslatért indult vezető útját siker koronázta. A tragédia nyelvén ez a megjelenés azt jelenti, hogy a közösség sorsában döntő vál-

tozásokot hozó információkkal érkezik haza a közösségért felelős személy, a király. Pontosan így, megkoszorúzottan jelenik meg a már hivatkozott HIPPOLÜTOSZ-ban Thészesz, s ott a cselekmény ezt követő fordulatai igazolják, hogy e külső igen fontos, a sikeres, uralkodói hatalomgyakorlás jelzésére szolgáló eszköz volt.

Amint hallótávolságon belül ér Kreón, Oidipusz megszólítja:

„Ó, uram, drága rokon, Menoikeusz fia,
Az istenektől milyen hírt hoztál nekünk?”
(85–86. sor)

Az első szó tehát az *anax* (*uram!*), ami legalábbis különös, hiszen ez a megszólítás elsősorban a királyt, a város vezetőjét vagy az isteneket illeti meg. Mi ez: túlzott udvariasság, netán az oly nagyon várt jóslatot közvetítő személyt megillető tisztelet jele? Akármi indította is Oidipuszt e kétsoros – türelmetlenségről és mohó tudnivágyásról tanúskodó – megszólításra és kérdésre, a Kreónt már-már királyi szintre helyező szavaival lehetőséget teremtett a megszólítottnak, hogy a minden egyéb esetben kötelező udvariassági aktust, a király és a Kar köszöntését elhagyva azonnal magához ragadja a kezdeményezést, s arról és úgy beszéljen, ahogy neki tetszik. Ugyanakkor a köszöntéshiány, tehát hogy Kreónnak nem kell Oidipuszt mindenki előtt *anax*nak szólítania, különösen annak fényében nyeri el jelentőségét, hogy Oidipusz viszont éppen az imént illette őt e megszólítással (egyébként alig néhány sorral azután, hogy Apollónt is *anax*nak nevezte [80. sor]!).

Oidipusz pontos kérdésére (86. sor) Kreón úgy válaszol, mintha maga is jóslatot mondana:

„Jót! Mert azt mondom, balszerencse is
Fordulhat jóra, vehet kedvező irányt.”
(87–88. sor)

Vagyis *nem* a Püthia szavait idézi, hanem annak tömör, egyetlen szóba – *jót!* – foglalt, maga által készített értékelését adja, s ehhez fűz egy egész mondatnyi, *bölcs* – valójában teljességgel semmitmondó, de igen jól hangzó – értelmezést, *gnómát*. Azért is feltűnő ez a jóslatértékelő mondat, mert annak tartalmát – *sikeres volt utam, jó híreket hozok* – szavak nélkül is mindenki számára világossá tette már külseje, a fentebb már elemzett *babérkoszorú* és *boldogságtól csillogó szeme*. Oidipusz pedig ebben a helyzetben nem tehet mást, mint elfogadja, hogy mostantól Kreón a főszereplő, ő diktálja találkozásuk, párbeszédük feltételeit, ő határozza meg annak stílusát, sőt az információátadás tempóját is.

Oidipusz most újra felteszi – kissé átfogalmazva – korábbi kérdését (89. sor), ismételtelen arra kérve Kreónt, hogy mondja el küldetése *eredményét*, ismertesse a Delphoiból hozott jóslatot. Ezenközben azonban – szinte észrevétlenül – át is veszi Kreón stílusát, s éppen úgy egy egymondatos, személyes értékelést-kommentárt fűz az eddig elhangzottakhoz, amiként azt Kreón tette az imént:

„...Nem bízom el magam,
De nem is félek, hallgatva bevezetőd.”
(89–90. sor)

Nem más e mondat, mint érzéseinek, hangulatának megvallása, olyan személyes kommentár, amely már-már komikus színben tünteti fel a királyt, amint a még nem is

ismert híreken morfondírozik fennhangon. Ne feledjük, Oidipusz a közösség vezetőjeként, Thébai királyaként kérdez egy *hírnököt*, tehát elvileg fel sem vetődhet, hogy Kreón megtagadhatná az engedelmeskedést, vagyis az azonnali, pontos választ. Az OIDIPUSZ KIRÁLYBAN azonban itt és később is azt látjuk majd, hogy Oidipusznak szinte minden esetben kisebb-nagyobb ellenállást kell leküzdenie, amikor információkat szeretne kapni. Most Kreón, később majd Teiresziász, Iokaszté, a Pásztor, sőt a Kar is, mind nehezen „adják meg magukat”, kelleetlenül vagy csak kényszer és fenyegetés hatására válaszolnak kérdéseire, engedelmeskednek királyuk beszédre szólító parancsának.

Kreón pedig még e második felszólításra sem kezdi el a kapott jóslat ismertetését, hanem egészen új – az ókor óta sokszor, sokféleképpen értelmezett⁴ – irányba tereli beszélgetésüket:

*„Ha tanúk színe előtt kívánsz hallani,
Részemről rendben. Akár be is mehetiünk.”*
(91–92. sor)

Kézenfekvő erkölcsi problémaként kezelni ezt az „ajánlatot”: vajon egy közösségéért tenni akaró, jó király választhat-e mást, mint a nyílt, mindenki előtt vállalható információátadást? A válasz egyértelmű, tehát Oidipusz – vagy bármely, közössége, népe előtt becsületes vezetőnek feltűnni akaró uralkodó – erre az ajánlatra nem válaszolhat másképpen, mint ahogy azt természetesen Oidipusz is teszi:

*„Beszélj nyíltan mindenkire! Mert népemért
Több gyászt, kint viselek, mint saját lelkemért.”*
(93–94. sor)

Kreón ne tudná, hogy egyszerűen vállalhatatlan lenne javaslata, hogy „*menjünk be a palotába, aztán majd négy szemközt, csak neked elmondok mindent*”? Azok után, hogy minden thébai aggódva, mohó kíváncsisággal várja a jóslatot, ugyan milyen üzenete lenne annak, ha Oidipusz – élve a felkínált lehetőséggel – a palotába invitálná Kreónt, hogy négy szemközt hallgassa meg Apollón jósszavát, s ezzel Kreónnal közös *títkává* avatná a várost megmenteni hivatott, mindenkit érintő információkat?

A mindenki által jogosan elvárható és nemhogy egy Oidipusz, de bármely jó király esetében természetes és kötelező elutasítás azonban nem jelenti azt, hogy Oidipusz jól került ki a Kreón teremtette szituációból. Az információmanipulációra tett nyílt ajánlatnak egyértelműen keltő üzenete van: Kreón azt sugallja, hogy a delphoi jóslat – vagy talán annak csak egy része? – olyan tartalmú, hogy az Oidipuszra nézve *talán* terhelő adatokat *is* tartalmaz(*hat*). Persze Kreón első pillanatra akár buzgó-alázatos, szolgálatkész felvetésnek is minősíthető mondata itt még nem több tartalom nélküli *sejteléssnél*, ám arra éppen elég, hogy immár ne csak a jóslat megismerésére irányuló várakozás feszültsége nőjön, de valami homályos-megfogalmazhatatlan *gyanút* is ébresszen Oidipusszal szemben. Sehoh a görög tragédiairodalomban nincs példa arra, hogy egy színen kívüli eseményről hírt hozó személy – hírnök, dajka, szolga, hajós stb. – hasonló ajánlattal lépne fel. Most már egyre világosabb, hogy Kreón irányítja az eseményeket, s a csak számára rendelkezésre álló *tudást* úgy használja fel, hogy az végeredményben, a cselekmény egészét szemügyre véve Oidipusz bukásához fog vezetni. Tudása egy *títok kulcsa*, a várost pusztító dögvésztől, veszedelemtől való megszabadulás titkára adott *vá-*

⁴ Például I. Dión Khrüszosztomosz: BESZÉLGETÉSEK 10, 29.

lasz, egy rejtély megfejtése. Titkolózásával Kreón mintha újra játszaná-játszatná azt az évekkkel ezelőtti történelmi pillanatot, amikor nem más, Oidipusz volt a város megmentését biztosító titok – a Szphingus legyőzésére vonatkozó tudás – egyedüli birtokosa, s e tudása Thébai királyává tette őt. Eppen akkor, amikor pedig neki, Kreónnak kellett volna megtartania a trónt...

Látható, hogy Oidipusz hibát hibára halmozva jutott abba a helyzetbe, hogy Kreón rendelkezhet az ő sorsáról: a jóslat, amelyet Delphoiból hozott, kizárólag Kreóné, s Oidipusz jó előre még azt is megfogadta, hogy mindenben ennek a jóslatnak engedelmeskedve fog eljárni. Mindezek fényében már nem is annyira meglepő – amit egyébként a kommentárok jó része megjegyzés nélkül hagy –, hogy Kreón igencsak egyéni módon idézi fel az Apollóntól kapott jóslatot:

„Mit hallottam az istentől, ismertetem:
Azt parancsolja világosan Phoibosz úr,
Hogy a fertőzetet, amit táplál e föld,
Ne hagyjuk vésszé nőni: távolítsuk el.”
(95–98. sor)

Ékousza („hallottam”), mondja Kreón, amiben csak az a feltűnő, hogy nem azt mondja: „*azt a jóslatot kaptam...*”, „*a Püthia azt nyilvánította ki...*”, de bármely hasonló, a jóslatkérés szakrális jellegére utaló, ünnepélyes, tiszteletteljes kifejezést is használhatna annak érzékeltetésére, hogy az a megdöbbentetés érte: a jósisten, Apollón jóslatkérését elfogadta, személyét válasza méltatta. Ehelyett a hétköznapi *ékousza* legalábbis elgondolkodtató.⁵ Majd ezt követően nem szó szerinti idézet következik – amint az a tragédiákban egy máshol lezajlott eseményről számot adó hírnökbeszédétől elvárható –, hanem mindössze *összefoglalja* a jóslat tartalmát. Kreón most egy, a saját kommentárjaiból összeállított, meglehetősen nehezen érthető-értelmezhető – ha tetszik, *jóslatszerű* – mondatot mond. Már az is nehézségbe ütközik, hogy hétköznapi nyelvre lefordítsuk, érthető tartalommal töltsük meg Kreón szavait: *világosan megparancsolja nekünk Phoibosz úr...* (anógen hémász Phoibosz emphanószanax... – 96. sor) – kezdi, s már itt meglepődünk, hiszen eddig úgy tudtuk, a jósisten nem *parancsol*, hanem *kinyilvánít*, vagy *jóslatot ad*. Egy *isteni parancs* amúgy sem téveszthető össze egy *jóslattal*, s erre fel kellene figyelnie Oidipusznak. Csakhogy Oidipusz azon sem akadt fenn, hogy Kreón nem idézte és nem idézi *szó szerint* a jóslatot. Most azonban már csak azért is gyanút kellene fognia, hiszen Kreón csupa jól ismert tényt közöl, szavaiban nyoma sincs jóslatnak: a *föld fertőzetéről* (97. sor) beszél, amelyet *ezen a földön tápláltak-neveltek* (97–98. sor), s amelyet *ki kell irtani, nem pedig gyógyíthatatlanná táplálni* (98. sor). De hiszen pontosan ennyit tudott már eddig is Oidipusz a járványról, s tudta ezt minden ember Thébaiban is. De hiszen éppen azért küldte el Kreónt Delphoiba, hogy a *hogyan* kérdezze meg Apollóntól! Ezért a meglehetősen patetikus-cirkalmas aktuális, mindenki által ismert helyzetleírásért ugyan kár volt Delphoigi vándorolni!

Oidipusz nem tesz szemrehányást Kreónnak, de most már nyíltan rákérdez a jóslatra – talán már kissé türelmetlenül Kreón nyilvánvaló mellébeszélése miatt –, de még mindig tartózkodva attól, hogy a Delphoiból hazatért, tehát *isteni tudással ellátott* sógorát hatalmi szóval figyelmeztesse kötelességére, a jóslat pontos ismertetésére:

⁵ Euripidész HELENÉ-jében Helené éppen így mondja el, mit *hallott* Theonoétól, az egyiptomi jósnőtől, s ott ez a stílus világosan utal a spártai királynő jósokról alkotott véleményére.

„Hogy tisztítsuk ki? Micsoda fertőzet ez?”
(109. sor)

Kreón válasza ismét újabb kérdéseket vet fel:

„Számúznunk kell egy embert, vagy föloldani
Öléssel az ölést: vérbűn okoz ragályt.”
(100–101. sor)

Ezt hallván ismét fel kell tennünk a kérdést, vajon közelebb jutottunk-e az apollóni jóslat megismeréséhez? A válasz egyértelmű: *nem*, hiszen Kreón ismételten nem idézi fel az isten szavait. Ugyanakkor nagyon ügyesen jár el, hiszen *nyíltan* nem tagadja meg a válaszadást, „mindössze” talányos-homályos szavai segítségével a mondandójával kapcsolatos, várakozásteli feszültséget nemcsak fenntartja, de azt is megkérdőjelezhetetlenné teszi, hogy ebben a jelenetben ő marad mindvégig a *főszereplő*. Minthogy fellépése pillanatától ő irányítja a beszélgetés menetét, és eddig is kénye-kedve szerint adagolta az információkat, most is megmarad eddig bevált előadói stílusánál: *számúzetés, bosszú, gyilkosság, vérbűn*, íme, a kulcsszavak, amelyek egyenként is kellőképpen feszültséget és aggodalmat keltőek, mi több, hátborzongatóak. Ugyanakkor e hívószavak együtt és külön-külön is teljes – *tragikus!* – történeteket sejtetőek.

Ha eddig kétségeink lehettek is, ezen a ponton bizonyossá válik, hogy Kreón *interpretációját* s nem a Püthia jóslatát halljuk. Tudatosan alkalmazott módszernek tűnik, hogy állít valamit, ami a jóslat szerint kapcsolatban áll a várost sújtó dögvésszel (utalás valamely *gyilkosságra, bosszúra, vérbűnre, számúzetésre*), s ezzel további, csak az ő segítségével megválaszolható kérdéseket kényszerít ki őt hallgató környezetéből. Kreón az elnyújtott, teljességgel szokatlan módon *párbeszéddé* alakított jóslatbeszámoló segítségével nélkülözhetetlen, megkerülhetetlen tényezővé válik Thébainak a dögvész leküzdésére indított harcában.

Oidipusz következő kérdése ennek a Kreón által irányított párbeszédszerkezetnek megfelelően ugyanakkor egy király számára minden hasonló helyzetben kötelező céltudatossággal hangzik el, hiszen a jóslat *pontos* ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy a város érdekében cselekedni tudjon:

„Az isten kinek a sorsára céloz így?”
(102. sor)

Az egykori bűnével a közösséget végveszélybe juttató *férfi* megnevezése mindig kényes feladat: tudta ezt már az eposz jóspapja, Kalkhasz is, amikor előzetes védelmet kért Akhilleusztól, mielőtt kimondta volna, hogy a fővezér, Agamemnón miatt sújtja dögvész a görögök táborát. Kényes kérdés tehát a név kimondása, még akkor is az, ha az adott pillanatban a jósnak – vagy esetünkben: a jóslatról beszámoló hírnöknek, Kreónnak – ez kötelessége, hiszen uralkodója előtt beszél. Az eposz és a tragédia hasonló alapszituációjának legfontosabb közös eleme, hogy a bűnös személy megnevezése mindkét történetben – és műfajban – döntően befolyásolja a cselekmény további menetét. Kalkhasz az ILLÍASZ-ban végül kimondja, hogy a dögvész oka Agamemnón bűnös önzése volt – Apollón jóspapjának, Khrüszésznek elkergetése és megalázása –, s ezzel a *haragok* olyan láncolatát indítja el, amely majdnem a görögök végső vereségéhez vezet

el. Oidipusz kérdése pedig tragédiánkban alkalmat teremt Kreón számára, hogy talányos formában *összefoglalhat* egy olyan, régvolt történetet, amely mind a mai napig – különösen Oidipusz boldogságot és felvirágzást hozó uralkodásának fényében – úgy tűnt, hogy lezárt, a jelenhez semmilyen ponton nem kapcsolódó eseményekről szól.

„Nekiünk, király, Laiosz volt régi vezetőnk,
Mielőtt te vetted át az irányítást.”

(103–104. sor)

A most következő rész – 105–131. sor – alapján arra a meglepő tényre derül fény, hogy Oidipusz semmit nem tudott elődje, Laiosz halálának körülményeiről, meggyilkolásáról! Nagyon meglepő, hosszabb elemzést igénylő megállapítás, ám jelen dolgozat keretében nem térhetünk ki rá; elégedjünk meg annyival, hogy drámánkban mind a Laiosz-gyilkosság, mind az azt követő, Thébaiban történt intézkedések az újdonság erejével hatnak Oidipuszra. A Kreón beszámolóját kísérő-segítő kérdések amúgy teljesen logikusak, célratorók:

„KREÓN *Mert meghalt: úgy szól a bölcs, isteni parancs,
Hogy vérbosszút kell állni a gyilkosain.*

OIDIPUSZ *De hol vannak azok? Hol lehető ma föl
A régi bűntény elmosódó vérnyoma?*

KREÓN *Azt állította, itt. Aki keres, talál;
S amivel nem törődnek, annak nyoma vész.*

OIDIPUSZ *Itt történt a házban vagy idegen mezőn,
Hogy Laiosz gyilkosság áldozata lett?*

KREÓN *Azt állította, jóslatért kell mennie,
De otthonába vissza sosem érkezett.*

OIDIPUSZ *Nem látta senki, hírvivő vagy útitárs,
Ki információval szolgálhat nekiünk?*

KREÓN *Mind meghalt. Csak egy nem, ki elszaladt
Félelmében, s csak egyben biztos teljesen.*

OIDIPUSZ *Nos? Egy világos tény sok másik nyitja lesz,
Ha van benned elszántságból egy csöppnyi is.*

KREÓN *Rablók ütöttek rajta – mondja –, és nem egy
Csapás zúdult rá, de ütések tömege.*

OIDIPUSZ *Rabló – ha nem itt bérelte föl valaki –,
E vakmerőségre hogy vállalkozhatott?*

KREÓN *A gyanú fölmerült... De hogy meghalt Laiosz,
Nem volt megfajtó egy sem, annyi volt a gond.*

OIDIPUSZ *Mi gátolhatta meg, mikor a hatalom
Széthullt, hogy megindítsátok a nyomozást?*

KREÓN *A ravaszdalú Szphinx vett rá: lábunk elé
Nézzünk, homályos zugba nem pillantva be.”*

(105–131. sor)

A kiindulópont most is – ne feledjük – a Delphoiból hozott jóslat, s ha közelebbről vizsgáljuk az ezen alapuló párbeszédet, láthatjuk, hogy Kreón az isten „üzenetére” hivatkozva szinte rákényszeríti Oidipuszt, hogy az egykori Laiosz-gyilkosság ügyében *most*

indítson nyomozást. Amúgy a 106–107. sor az utolsó mondat, amelyet még valamiképpen Apollón jóslataként értelmezhetünk („*úgy szól a bölcs, isteni parancs, hogy vérbosszút kell állni a gyilkosain*”), s Oidipusz azonnal *munkához lát*. Ezek után szabályos *kihallgatás* következik: Oidipusz, a nyomozó pontos, jó kérdésekkel kezdi az immár *hivatalos vizsgálatot*: mikor, hol, kik, milyen körülmények között követték el a tettet, volt-e szemtanú (108–115. sor).

Oidipusz tragédiánkból kirajzolódó jelleméhez egyszerűen nem illik egy ilyen, semmivel nem indokolható, súlyos mulasztás, az uralkodását megelőző, közvetlen előzmények nem ismerete. Bizonyosra vehető, hogy amikor a Szphinx legyőzése után városmentő hősként Thébaiba érkezett, mindössze annyit közöltek vele, hogy a király meghalt még az ő érkezése előtt. Azon a kérdésen, hogy miért nem mondták meg neki *akkor*, hogy Laiosz gyilkosság áldozata lett, illetve hogy Oidipusz miért nem kérdezett rá *akkor* az elhalálozás körülményeire, drámánkban sehol senki nem gondolkozik el. Pedig nyilvánvaló, hogy Oidipusz tudatában van egykori mulasztásának, s *ez is* magyarázza, hogy *most* annyira elragadja a mohó tudásvágy, a közösségért való azonnali cselekvés szándéka. Az isteni jóslatban foglalt parancsoknak való – jó előre megígért, még a Kreón által hozott információk ismerete nélkül tett – eskü ugyanakkor kötelezi is Oidipuszt, hogy lefolytassa a gyilkos utáni nyomozást.

A hatalmas energiával, azonnal megkezdett múltfeltárás hevületében azonban Oidipusz elmulasztja feltenni a pedig talán legfontosabb, Kreón szerepét és az isteni jóslat konkrét tartalmát egyaránt tisztázni hivatott kérdést: miért *éppen most* bocsátott dögvészt Thébaira büntetésül Apollón – tíz-egynéhány évvel a bűn elkövetése után! – az egykori mulasztásért, hogy a város nem kutatta Laiosz gyilkosát? Nem mintha egyszerű lenne a válasz, hiszen tudjuk – többek között éppen az OIDIPUSZ KIRÁLY-ból –, hogy egy isten csak arról és akkor beszél („*nyilatkozik meg*”) jóslat formájában, amiről és amikor akar. De ezen a ponton talán még a feltett kérdések tartalmánál is fontosabb, hogy *küül* kérdez Oidipusz: éppen attól a személytől, aki bizonyosan a legtöbbet tud a Laiosz és Oidipusz közötti *interregnum* idején történekről, s akit talán a leginkább terhel a felelősség a nyomozás egykori elmulasztásáért! Fentebb már láttuk, hogy Kreónnak kellett lennie az uralkodónak a Laiosz meggyilkolása és Oidipusz Thébaiba érkezése között eltelt napokban-hetekben (ezt az időtartamot sem definiálja senki a drámában!), tehát ha valaki, ő pontosan tudja, milyen intézkedésekre került sor annak idején. Ugyanakkor *most* továbbra is ő irányítja a beszélgetést, ő szab irányt Oidipusz kérdéseinek, tehát minden lehetősége megvan arra, hogy lehetetlenné tegye az egykori tetteit, netán felelősségét firtató kérdéseknek még a megfogalmazását is. Például: ő tudja, hogy *több gyilkos volt*, mégis amikor Oidipusz azt kérdezte: *kire célzott az isten szavaival?* (102. sor), nem javította ki *azonnal* többes számra a kérdésben jelzett „magányos gyilkos” teóriát feltételező egyes számot, hanem csak jóval később, mintegy Apollónt idézve beszél *gyilkosokról* (107. sor). Az persze ugyanennek az információkkal való manipulációs folyamatnak a része, hogy a nyomozás során mégiscsak ki fog derülni, hogy ez a többes szám egyszerűen nem igaz, hiszen egyedül Oidipusz volt a gyilkos. Éppen ez az egyes szám-többes szám kérdés áll majd Oidipusz és Iokaszté beszélgetésének középpontjában, s az egyedül megmenekült Pásztor majdani, leleplező szavai éppen az „*egyetlen gyilkos volt!*” kijelentéssel pecsételik meg Oidipusz (és Iokaszté) sorsát. Ha Kreón itt és most valóban egy apollóni jóslatot idézne, akkor azt kellene feltételeznünk, hogy az isten vagy nem ismeri az igazságot, vagy egyszerűen hamis jóslatot adott Kreónnak. Mivel ezeket a megoldásokat nyugodtan kizárhatjuk, Kreón téves információjára egyetlen magyarázat lehet:

nem Apollón jóslatát idézi, hanem valamilyen – ekkor még nem világos – céllal, szándékosan ködösít, vagyis egész egyszerűen *félrevezeti* Oidipuszt, Thébai királyát.

A következő két kérdés – *De hol vannak azok? Hol lehető ma föl a régi büntény elmosódó vérynoma?* (108–109. sor) – nyilvánvalóan nem Kreónnak szól, hanem tipikusan egy gondolataiba merült *nyomozó* belső vívódásának, lázas megoldáskeresésének terméke. Nem is lehet más, hiszen Oidipuszban fel sem merülhet a gondolat, hogy Kreón tudja ugyan, ki ölte meg Laioszt, de sem annak idején nem tett semmit a gyilkos leleplezése érdekében, s az azóta eltelt évek során sem foglalkozott e kérdéssel soha. Annál meglepőbb, hogy *most* Kreón azonnali, *pontos* válasszal szolgál Oidipusz kérdésére: *itt* van a gyilkos, közöttünk! Vagyis Thébaiban, amiből persze egyenesen következik, hogy ezek szerint Oidipusz hosszú évek óta tartó uralkodása alatt Laiosz *gyilkosa(i)* háborítatlanul élhet(tek) a városban. Természetesen ezt a röviden megfogalmazott, igen hatásos információt is úgy „csomagolja” Kreón, mintha az közvetlenül Apollóntól származna: *azt állította, itt!* (110. sor) – szó szerint: *azt állította, ezen a földön (en téide ephaszke géi).*

Oidipusz ekkor újabb hibát követ el azzal, hogy nem figyel fel Kreón szóhasználatára: az *ephaszke* igealak a *phémi* (‘mondani’) ige tövéből képzett, gyakorító képzős forma, a *phaszkó* ige (‘mondogatni’, ‘ismételgetni’) egyik múlt ideje (*praeteritum imperfectuma*), ami itt hangsúlyosan többszöri múltbéli megszólalást jelöl, tehát leginkább a ‘mondogatta’ lenne a pontos fordítás, ha nem hangzanék ez magyarul egyértelműen lekezelően, gúnyosan, egy istenséghez semmiképpen nem illőnek. A jóisten szavát természetesen a görögben is jóval ünnepeyesebb igék, a szakralitásnak kijáró tiszteletet kifejező szavak és kifejezések írják le, amelyek között a *phaszkó* természetesen nem szerepel. Egyetlen példát ismerünk, ahol egy jóspap megszólalását ezzel az igével írja le egy tragédia szereplője: Euripidész HELENÉ-jében használja ugyanezt az igealakot – *ephaszke* – Helené, amikor felidézi (ugyancsak nem szó szerint, mindössze összefoglalva a hallottakat!) a jósnő Theonoé jósszavait, s ott bizonyíthatóan az egyiptomi jósnő tudásában, jóslatai érvényességében való kételkedés, a személye iránti bizalmatlanság és lenézés jele az igeválasztás.

Kreón most következő kommentárja – mert másként nem értékelhető e mondat, amely ismét gnóma jellegű, *bölcs* általánosság – újabb provokáció vagy inkább ügyesen előkészített csapda:

„...Aki keres, talál;
S amivel nem törődnek, annak nyoma vész.”
(110–111. sor)

Mit akar ezzel mondani Kreón? Így figyelmezteti Oidipuszt elvégzendő feladatára? De hiszen a király minden eddigi megnyilvánulása azt mutatja, hogy népe megmentésénél, a dögvész elhárításánál nincs hőbb vágya, s ehhez vár most tőle – is – segítséget. Ha most Kreón mégis azt érzékelteti ennek az *általánosságnak* idecítálásával, mintha külön is figyelmeztetni kellene Oidipuszt kötelességére, az csak annak a jelzése lehet, hogy lám, *ő is pontosan tudja, mi egy jó király dolga, kötelessége*. Oidipusz újabb hibát követ el, amikor nem reagál Kreón különös megjegyzésére, s hallgatása egyértelműen azt sugallja környezetének – s nekünk, nézőknek-olvasóknak –, hogy Kreón nemcsak biztos hírforrás, Delphoi akarátának hű tolmácsolója, de *bölcs ember* is, akár uralkodóját is figyelmeztetni hivatott *gondolkodó*. Oidipusz nem veszi észre, hogy minden reakciójával, kérdésével, csodálkozó, a múlt nem ismeretéről tanúskodó, meglepetést tükröző kommentárjával folyamatosan növeli Kreón tekintélyét. Pedig ha csak Kreón utolsó mon-

datának tartalmába gondolna bele, legalább arra bizonyosan rá kellene kérdeznie, hogy elődje a trónon annak idején ugyan miért nem érvényesítette ezt a most hangoztatott, gyönyörű bölcsességet?

Oidipusz – úgy tűnik – túlságosan is el van foglalva a reá váró feladat végrehajtásával, s most sem foglalkozik Kreón – számára talán érdektelennek tűnő – bölcselkedésével. Ehelyett inkább folytatja a *Laiosz-ügy* felderítését, s most már a jó nyomozó alaposságával a gyilkosság körülményeire (hely, idő) kérdez rá (112–113. sor). Itt is jóval érdekesebb a kreóni válasz, mint maga a kérdés, amelynek megfogalmazása ebben a helyzetben teljesen természetes, királyi kötelesség volt:

„Az t állította, jóslatért kell mennie,
De otthonába vissza sosem érkezett.”
(114–115. sor)

Első 'üzenet': Laiosz bezzeg elment jóslatért, amikor a közösség érdeke úgy kívánta...; második 'üzenet': *miként azt állította – hős ephaszke...*, Kreón tehát ugyanazzal az igével írja le Laiosz egykori megszólalását, amellyel az imént (110. sor) Apollón jóslatszolgáltatását jelölte! Kit minősít ily módon Kreón: Apollónt (megkérdőjelezve ezzel az isteni megnyilatkozás szakralitását)? Vagy csak nem Laiosz felmagasztalásáról, bátor, népéért vállalt helytállásáról van szó, amely ezek szerint messze felülmúlta Oidipusz bármely tettét? Mivel Oidipusz megint csak nem kérdez rá Kreón különös-provokatív mondatára, az igeisméltésre, azzal az egyre kényelmetlenebb érzéssel figyeljük a jelenetet, hogy Kreón talán jóval többet tud Thébai múltbéli dolgairól, mint a város jelenlegi, hosszú évek óta trónján ülő uralkodója, s ezzel a tudásával most sajátos módon él – sőt talán vissza is él. Oidipusz eddigi hibáinak, mulasztásainak sorában akár jelentéktelennek is tekinthető, hogy még azt sem kérdezi meg Kreóntól, vajon milyen ügyben akarta megkérdezni Laiosz annak idején a delphoi jósdát. Pedig nagyon is helyénvaló lenne tudni – legalább most, annyi év után! –, hogy az akkori király milyen államügyet vagy sorscsapást ítelt olyan súlyúnak, hogy vállalkozott városa elhagyására, a jósda felkeresésére, vagyis megtette mindazt, amit Oidipusz most, amikor pedig nyilvánvalóan végveszélyben van a város, nem tett és most sem tesz meg.

„Akié a múlt, azé a jövő” – mintha csak az orwelli gondolat évezredekkel korábban született illusztrációja lenne az OIDIPUSZ KIRÁLY Kreónja: ahogyan a közelmúltra vonatkozó, birtokában lévő tudását – az apollóni jóslatot – részletekben, adagolva adta elő, ugyanígy a régmúlt thébai eseményeihez tartozó, Oidipusz előtt ismeretlen történetet is információforgácsok sorozataként találja. Az újabb kérdésre, amelyet a nyomozó Oidipusz tesz fel (s ebből a szemszögből nézve a kérdés ismét tökéletesen helyénvalónak minősíthető!), ezzel a manipulatív, ravasz, információadagolásos módszerrel válaszol:

„OIDIPUSZ *Nem látta senki, hírvivő vagy útítárs,
Ki információval szolgálhat nekünk?*
KREÓN *Mind meghalt. Csak egy nem, ki elszaladt
Félelmében, s csak egyben biztos teljesen.*”
(114–117. sor)

Lassanként feltárul a múlt: ezek szerint nem is egy gyilkosság történt – a Laioszé –, hanem a *rablók* a kísérő szolgálkat is mind megölték. Pontosabban – javítja ki magát

meglehetősen hatásvadász, majdhogynem komikus módon Kreón –, a rablók mégsem *öltek meg mindenkit*, mert egy ember megmenekült, aki *félelemtől úzve elfutott* (*phobói phüigón*, 118. sor). De még ez sem az utolsó, fontos információ. Nemcsak hogy a gyilkosságnak *van életben maradt szemtanúja*, de az tanúvallomást is tett – vajon ki előtt?, mikor?, sohasem fogjuk megtudni –, ám a következmények ismeretében (pontosabban abból, hogy éppen hogy *semmiféle* következménye nem lett vallomásának) Kreón szavait Oidipusz nem értelmezheti másképpen, mint hogy a mézárálásból megmenekült szolga által egykor elmondottak nem nyújtottak támpontot Laiosz gyilkosainak felderítéséhez.

Oidipusz még most sem azt az egyébként kézenfekvő kérdést teszi fel, hogy miért nem folytatták – vagy kezdték meg! – *akkor* a király gyilkosa(i) utáni nyomozást, hanem mintha csak az imént történt volna a bűntény, Kreónnak teszi fel azokat a kérdéseket, amelyeket annak idején a közösségért felelős vezetőnek kellett volna megfogalmaznia az egyetlen túlélő szemtanú előtt. Így Oidipusz – akarva?, akaratlanul? – ismételten abba a helyzetbe, kulcspozícióba hozza Kreónt, mintha ő volna az egyetlen, megbízható tudással rendelkező, a közösség megmenekülését biztosítani képes információkat birtokló *hatalom*. A történet eddig elének tárt részleteiből egyre világosabban rajzolódik ki, hogy az Oidipusz sorsát döntően befolyásoló, a tragikus fordulatokat előidéző információkat mind Kreón birtokolja, s ő azokat akkor és olyan formában adja át, amikor és ahogyan az neki tetszik.

Hogy Oidipusz mennyire képtelen felismerni az őt körülvevő emberek jellemét, a vele kapcsolatos szándékaikat, bizonyítja, hogy egyetlen pillanatig sem kételkedik Kreón szavaiban. Sohasem az elhangzottak valóságtartalmát vagy a közölt információk megszerzésének körülményeit firtatja, hanem mindig az elmondottakból következő – amúgy logikus, ám világosan Kreón által sugallt – következtetéseket vonja le az elhangzottakból. Pedig legkésőbb most – amikor harmadszor hangzott el, feltűnően lehetetlen szövegösszefüggésben az *ephaszke* („*azt állította*”) – legalább az feltűnhetne neki, hogy a háromféle hírforrás (a jósdáé, a Szolgáé és magáé Kreóné) ugyanarra a történetre utal! Hogy mind az isten, mind Laiosz, mind a Szolga az ő élettörténetéről *állított*, illetve *állít valamit*, ami eddig számára vagy ismeretlen volt, vagy egyszerűen csak nem értette, mi történt vele.

Most is tovább kell mennie a Kreón kijelölte úton: a figyelemfelkeltő információra – *valamit* elmondott az egyetlen szemtanú! – nem lehet más Oidipusz reakciója, mint:

„Nos? Egy világos tény sok másik nyitja lesz,
Ha van benned elszántságból egy csöppnyi is.
KREÓN Rablók ütöttek rajta – mondja –, és nem egy
Csapás zúdult rá, de ütések tömege.”

(120–123. sor)

Ezt természetesen elmondhatta volna már az előző információtüredék keretében is, hiszen mindössze valahogy úgy kellett volna fogalmaznia, hogy 'az egyetlen túlélő szerint rablók támadtak rájuk'. Am ez a hangsúlyos, kiemelkedően fontosnak beállított, két sorban előadott, merőben új információ – sokan támadtak Laioszékra! – nemsokára döntő fontosságúnak fog bizonyulni Oidipusz számára. Ez az egyes szám-többes szám kérdés lesz bűnösségének vagy ártatlanságának próbaköve, s a választ majd – ő úgy gondolja: teljes joggal! – saját bűnössége perdöntő bizonyítékaként fogja kezelni. De vajon valóban olyan jelentős kérdés ez? Ha egyszer Laiosz és kísérete – összesen öt

ember – odaveszett egy támadásban, nem az lenne eleve a természetes feltételezés, hogy *többen* támadták meg őket? Nem éppen annak lenne *hírértéke*, ha a Szolga arról vallott volna annak idején, hogy *egyellen ember* végzett mindenkivel? Annál is különösebb ez az állítólágos, a több támadót külön is kiemelő, egykori vallomás, mivel amikor majd végre szemtől szembe látjuk ezt a Szolgát a színen, ez a többes szám-egyes szám kérdés – természetes módon! – elő sem fog kerülni. De amikor majd Iokaszté idézi fel Oidipusz előtt a Szolgának egykoron hozzá intézett könyörgését – hogy engedje őt a mezőkre, távol a várostól –, akkor sem tesz említést arról, hogy többen lettek volna Laiosz támadói. Egyszerűbben fogalmazva úgy is feltehetjük a kérdést, hogy miért hazudott a gyilkosságokról beszámolva a Szolga annak idején? Hiszen ha valóban azt mondta, hogy *rablók* támadtak rájuk, és végeztek mindenkivel, az hazugság volt, hiszen – tudjuk – Oidipusz egyedül volt a gyilkos. Gyávaságát leplezte a hazugsággal, azt, hogy cserbenhagyta királyát és társait, amikor pedig mindössze egyetlen támadóval kellett volna szembeszállniuk? Vagy valami mást akart elérni félrevezető vallomásával? De itt meg kell állnunk, hiszen ha túlságosan elmélyedünk a Szolga egykori vallomásának elemzésében, könnyen a tragédiánk közegétől idegen területre tévedhetünk, hiszen lassanként főszereplővé avatjuk őt egy olyan műfajban, ahol egy névtelen Szolga soha nem tarthat igényt arra, hogy élettörténete, sorsának fordulatai, lelkének rezdülései eltereljék a figyelmet a hősök és hősnők történetéről.

Kreón már eddig is tudatosan terelte Oidipusz figyelmét a Thébaiba érkezését közvetlenül megelőző időszak eseménytörténetére. Oidipusz itt újból a jó királyokat jellemző gondolkodásmódról tesz tanúbizonyságot: azonnal a megismert tények szélesebb összefüggésekre helyezésének lehetőségét keresi:

„*Rabló – ha nem itt bérelte föl valaki –,
E vakmerőségre hogy vállalkozhatott?*”
(124–125. sor)

Egyszerű fantazmagória, Oidipusz hamarosan szárba szökkenő üldözési mániájának első jele lenne ez az *összeesküvés-ötlet*? Meggyőződés, hogy egyáltalán nem erről van szó: ilyen típusú merényletre a tragédiákban is találunk példát (többek között Euripidész ANDROMAKHÉ-jában, ahol Oresztészt gyilkolják meg a Delphoiba vezető úton egy tökéletesen megszervezett összeesküvés eredményeképpen). Vajon mennyi az esélye annak, hogy egy lesben álló rabló(banda) véletlenül éppen egy fegyveres kíséret nélküli (!) uralkodót fog megölni, vagy hogy egy brutalitásig fajuló, amúgy banális közlekedési – *elsőbbégségi* – vita áldozata éppen egy véletlenül arra haladó király lehet? Ilyen lehetőségeknek, lássuk be, igen csekély a valószínűségük, ráadásul Laiosz meggyilkolása esetében még az indítékot sem tisztázta senki. Maradjunk inkább a bűnügyeknél koroktól függetlenül jól bevált kérdés megfogalmazásánál (ha már Oidipusz nem teszi meg most, csak sokkal később, amikor már minden kés...): *cui prodest*? És játszunk el egy rövid kitérő erejéig a válasz végiggondolásával: hogy nem *rablótámadás* történt, az nyilvánvaló (erre sem Kreón, sem Iokaszté, sem a majdan fellépő Szolga nem is tesz utalást). De ha nem kirabolni akarták az utas(oka)t, akkor miért támadták meg ő(ke)t? Oidipusz logikusan gondolkodik, amikor azonnal arra gondol, hogy talán Thébaiban kellene keresni azt – vagy azokat! –, akiknek *érdekükben állhatott* Laiosz halála. De vajon ki jöhet szóba megfajtként erre a kérdésre? Talán csak nem az a személy, aki a király halálából az adott pillanatban a legtöbbet profitálhatná? Aki tehát Laiosz halála esetén

mint egyedül lehetséges királyjelölt jöhetne szóba? Oidipusz most még azért nem jut el eddig a logikus következtetésig – mindössze a kérdés nagyon általános megfogalmazására futotta erejéből –, mert Kreón, talán érzékelve a veszélyt, azonnal új irányt szab beszélgetésüknek:

„A gyanú fölmerült... De hogy meghalt Laiosz,
Nem volt megfejtő egy sem, amnyi volt a gond.”
(126–127. sor)

Retorikai tankönyvbe illő mondat: az első megjegyzés (*a gyanú fölmerült...*) akár dicsegetésként is felfogható, hiszen lám, mennyire éles eszű *most* Oidipusz, a logikusan gondolkodó, nagy király! Másrészt azonban az is benne van Kreón válaszában, hogy lám, azok sem voltak kevésbé éles eszű, logikusan gondolkodó, a közösségért felelősséget érző emberek, akik annak idején a várost irányították – persze hogy kik rejtőznek az „*egy sem*” alany mögött, azt Kreón talányos megfogalmazása jótékony homályban hagyja. Ugyanakkor mintha ismételtén irónia, sőt talán Oidipusz ellen kihegyezett gúny is megbújna hangjában, amikor arról beszél, hogy „*nem volt megfejtő egy sem*” a nagy bajban, hiszen ezzel a kijelentéssel egyrészt felmenti önmagát az esetleges vád alól, mintegy eleve kizárva, hogy ő lett volna a közösségért felelősséget viselő személy, másrészt jelzi, hogy Oidipusz annak idején sajnos *késve érkezett*, ebből pedig az következik logikusan, hogy csak részlegesen tekinthető Thébai *arógosz*ának, megmentőjének.

Oidipusz erre a megjegyzésre végre kimondhatja azt a mondatot, amely közvetlen kapcsolatot teremthetne Kreón és a Thébait ért csapás, Laiosz meggyilkolása között:

„Mi gátolhatta meg, mikor a hatalom
Széthullt, hogy megindítsatok a nyomozást?”
(128–129. sor)

Először hangzik el tragédiánkban a *türannisz*, s a szó negatív jelentésárnyalata – *egyeduralom, önkényuralom* – i. e. 430–425 táján, vagyis a dráma színrevitelekor minden athéni néző számára nyilvánvaló kellett hogy legyen. Csakhogy azt is értenie kellett mindenkinek, hogy ha a színen nyomozást folytató Oidipusz *tudja*, hogy Laiosz uralkodásának időszaka *türannisz* volt, akkor azt is tudnia kellene, hogy egy *türannosz* halála nagy valószínűséggel sokkal inkább felszabadulást jelent városa számára, semmint olyan bűnt, amelyet a felelősök sürgető, mindenáron való megbüntetésének kell követnie. Már említettük korábban, hogy Laiosz meggyilkolása miatt tragédiánkban senki nem látszik különösebben bánkódni; ez érvényes Iokasztéra éppen úgy, mint a majd fellépő Szolgára vagy a Karra is. És ezen a ponton követi el Oidipusz az utolsó – talán a legnagyobb – hibát a Kreóonnal való összecsapás során: kérdésével ugyanis nemcsak Kreónt, de valamennyi thébait kellemetlen helyzetbe hozta. Az egykoron hallgatólagosan mindenki által *feledésre ítélt* Laiosz-gyilkossági ügy bolygatása – éppen mert senkinek nem volt fontos és nem is állt érdekében a gyilkos(ok) leleplezése és megbüntetése – igen kényes kérdés, amelyet rendkívüli körülménnyel és tapintattal kellene kezelni, már csak azért is, nehogy a nagy vehemenciával végigvitt nyomozás még a végén Thébai *közös felelősségére* derítsen fényt.

A Laiosz uralomgyakorlásának módjára való nyílt utalás, a hatalom *türannisz*ként való definiálása arra utal, hogy Oidipusz nagyon is tisztában van azzal, hogy kérdése az egész közösség megélt tapasztalatát foglalja össze, tehát mindenképpen közös emlékeket és

mindenkire vonatkozó érzékenységeket érint. Ugyanakkor „mindössze” azt nem látszik érzékelni Oidipusz, hogy kérdésével egységfrontba kényszerítette a Kart és Kreónt. Mindezek fényében igen hatásos, pszichológiailag tökéletesen megválasztott Kreón – amúgy erősen kétséges valóságartalmú – válasza:

„*A ravaszdalú Szphinx vett rá: lábunk elé
Nézzünk, homályos zugba nem pillantva be.*”
(128–131. sor)

A közvetlen kapcsolat Oidipusz és Laiosz között: a Szphinx rejtélyének megfejtése, a város megszabadítása a *ravaszdalú* szörnytől. A Szphinx rejtélye volt tehát – a Laiosz-gyilkosság mellett – a Thébait sújtó másik titok, s az egykori nyomozás elmaradása bizonyítja: a kettő közül ez volt a *fontosabb* minden érintett számára.

A drámánkban ábrázolt múltfeltárás, -kutatás, -nyomozás és a mindent lezáró, végső, tragikus leleplezés egyúttal válasz a legfontosabb kérdésre: mindkét fent vázolt titok megfejtése *Oidipusz*. Ő, a *megmentő* egyúttal a *gyilkos* is. Ő az egyik pusztító titoktól a várost megszabadító Hős, de ugyancsak ő a Királygyilkos is. Oidipusznak sem annak idején, sem ma nem kellett és nem kell tudnia, hogy mindkét gyilkosság – pontosabban a Szphinx öngyilkosságba kergetése és Laiosz megölése – felszabadulást jelentett a város számára. Annak idején – talán nem véletlenül – jótékony homályban hagyták előtte a Laiosz-gyilkosság részleteit, s mint a Szphinx elpusztítóját túláradó ünneplésben részesítették, és királyukká tették Thébaiban. Évekkel később – a színpadi jelenben – rá vár a feladat, hogy megalkuvást nem ismerő nyomozás eredményeként megtalálja a két történet közös pontját: *önmagát*. Ezzel pedig előidézi saját pusztulását, nem mellékesen pedig *trónra segíti Kreónt*.

A múlt események kronológiája persze a két haláleset felidézésének ezen a pontján (is) meglehetősen tisztázatlan: vajon mennyi idő telt el Laiosz meggyilkolása és a Szphinx pusztulása között? Még az is lehet, hogy Laiosz éppen a Szphinx elleni védekezés módjáról akarta megkérdezni Apollónt, s ezért indult a végzetes útra? És mindezekhez képest mikor győzte le Oidipusz a szörnyet, és mikor jött el *megmentőként* (az imént hiányolt, *későn érkezett arógoszként*) a városba?

Ezen a ponton – ki tudja, miért? – Oidipusz befejezettnek nyilvánítja a Kreóonnal folytatott beszélgetést, a delphoi jóslat megismerésének folyamatát, s egy monológ keretében (132–145. sor) tesz ünnepélyes fogadalmat Laiosz gyilkosának megtalálására és megbüntetésére. Oly váratlan e fordulat – a Kreón-jelenet hirtelen lezárása –, hogy még az is kérdéses, mikor hagyja el Kreón a színt: Oidipusz monológjának megkezdése előtt vagy után, netán a királlyal egy időben? Pedig még lett volna mit kérdezni Kreóntól...; például, hogy mégis meddig jutottak a kényszerűségből félbeszakított nyomozásban, ha egyáltalán belekezdtek? Ki vagy kik döntöttek úgy, hogy nem keresik Laiosz gyilkosait? Miért nem beszéltek minderről a várost megmentő Oidipusznak annak idején vagy akár később, bármikor egészen mostanáig? Vagy hogy a jelen szituációhoz közvetlenül kapcsolódó, talán legfontosabb, soha meg nem válaszolt kérdést is felidézzük: mit mondott a Püthia pontosan, hogyan szól Apollón jóslata? Az ilyen és hasonló kérdések megfogalmazásának elmulasztása, mint az OIDIPUSZ KIRÁLY cselekménye bizonyítani fogja, végzetes hiba, *tragikus vétek, hamartia*.